

Herpetoheraldika

Hüllők és kétéltűek a címerekben

Irta: Tóth Tamás

A mai értelemben vett első címerek megjelenése körülbelül a XII. századra tehető. Ezek a jelképek voltak hivatva arra, hogy a kor embere általuk megkülönböztesse a felsőbb társadalmi réteg – elsősorban a lovagvilág – tagjait. Erre annál is inkább nagy szükség volt, mert ebben a korban csak igen kevesen tudtak írni és olvasni. A későbbiek során a címerek és szerkesztésük szabályainak ismerete külön tudománnyá nőtte ki magát, amelyet heraldikának nevezünk. Már a kezdetekben is meglehetősen sokszor jelentek meg képzelt, vagy létező állatok a címerekben, bár az utóbbiakat is többnyire a valóságtól teljesen eltérő módon ábrázolták. A jelképek kialakulására nagy hatással voltak a bestiáriumok – amelyek a legnépszerűbb könyvek közé tartoztak -, mert ezekben a baromfiaktól a sárkányokig mindenféle állat megtalálható volt. Az első ábrázolásokban már kiemelt hely jutott az oroszlánoknak, amelyek ma is a heraldika legkedveltebb motívumai közé tartoznak. Persze az idő múlásával a címerekben felhasznált állatok és szörnyek tárháza is igencsak kibővült, aminek eredményeképpen megjelentek a kétéltűek és a hüllők.

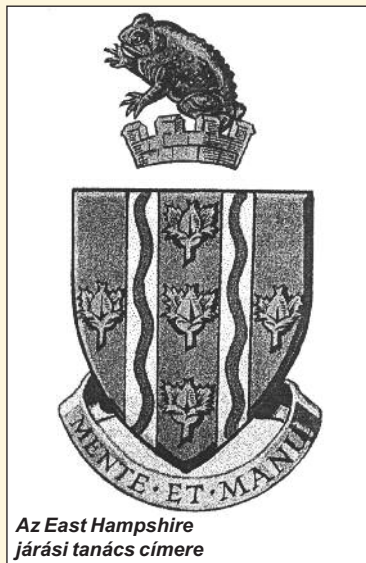
A képzelet szülőttei

A sárkányok több-kevesebb fejjel, de a mai napig is jelentős szereplői mesekönyveinknek. Mint tudjuk, ezek a szörnyek igazi ellenfélre akadtak, Sárkányölő Szent György személyében, aki egyben az emberiség védelmezője is volt. A legenda szerint valahol a Közel-Keleten egy mocsárban élt egy sárkány, aki – szokás szerint – rendszeresen fiatal lányokat falt fel. Meghallotta ezt György, és az éppen soron következő szüzet elkísérte a veszőhelyre, majd a megjelenő fenevadat imájával elgyengítette és megszelídítette, olyannyira, hogy azt az ifjú leány pórázon vezette haza, mint egy kutyát. A történet így jól is végződhetne, de a szent ezek után elég sportszerűtlen módon leszúrta az újonnan megszelídült szörnyet. Ennek a történetnek a továbbéléseként alapította meg Károly Róbert királyunk 1326. április 24-én (György napján) a Szent György-lovagrendet. Szent György legendája annyira elterjedt, hogy nemcsak Grúzia védőszentje lett, hanem bekerült Moszkva és később Oroszország címereibe is. Az idők folyamán nemcsak lovagrendet, de kitiüntetések is alapítottak a tiszteletére. Alakja annyira népszerű volt, hogy a keresztény és orosz mondavilág mellett a görög és mohamedán mitológiába is beépült, persze más-más néven.

Nem sokkal a hazai Szent György-lovagrend homályba veszése után – 1408-ban Zsigmond királyunk megalapította az előzőhöz némiképp hasonlító Sárkány lovagrendet. A rend jelvénye egy körre görbült sárkány, amint a farkát a saját nyaka köré tekeri. Később a Jagellók korában ismét előtérbe kerültek a heraldikában a sárkány ábrázolások, ugyanúgy mint a későbbiekben Erdélyben is. Bocskai István fejedelem családi címereiből az általa nemességet kapott katonáinak – szám szerint 9254 hajdúnak – adományozta a sárkányt, azok címérébe. Ebből az adományból eredeztethető a mai Hajdúböszörmény címere is (farkába harapó sárkány), amely Bocskaira és a hajdú hagyományokra emlékeztet.

Valós csúszómászók

A kétéltűek osztályából kiemelkedő szerep jutott a szalamandrának ebben a témakörben. Erről tanúskodik az egyik bestiárium, melyben a neves reneszánsz művész, Benvenuto Cellini szerint édesapja 1505-ben „megpillantott a legforróbb lángok közt egy apró gyíkszerű állatot, amely a legperzselőbb tűzben lelte kedvét”. A kor emberei mindenáron összefüggést kerestek a szalamandra és a tűz között – többek között tüzet eloltó erővel ruházták fel őket. Talán éppen ezért tűzoltó szervezetek választották címereikbe a szalamandrákat. Ezen túlmenően többször is megjelentek ezek a farkos kétéltűek a heraldikában, mint az I. Ferenc (1515-1547) francia király címere is igazolja. A középkor heraldikájában szokatlannak számított a címerállatok természetű ábrázolásmódja. Ennek a realista ábrázolásmódnak az egyik szép példája az a címer, amelyet ebben a században East Hampshire-ben adományozta a helyi járási tanácsnak, ugyanis az oromdiszen itt egy nádi varangy (*Bufo calamita*) látható. Az állat megrajzolása olyan jól sikerült, hogy az már-már egy határozókönyvben is megállná a helyét, ám ennek az emblémának még van egy nagy erénye. Ez a béka az Egyesült Királyságban meglehetősen kicsiny populációkban fordul elő, de éppen a Hampshire-i járás az egyike azoknak a területeknek, ahol izoláltan megtalálható. A gyíkok közül elsősorban a baziliskuszt használták a jelképekben, bár ez az állat csak névben hasonlít vadon élő megfelelőjére. A régi bestiáriumok híradás szerint a kis szörny az elaggott kakas tojásából kel ki,

amin varangyok, vagy kígyók kotlanak. Ezeket a meséket akkoriban annyira komolyan vették, hogy a XV. Században Bázelen egy kakast bíróság elé is állítottak, azzal a váddal, hogy tojást rakott. Később a baziliszkuszt ábrázolása sokat változott, mert az idők folyamán félig kígyó, félig kakas teste, denevérszárnyakkal egészült ki. A mai heraldikában már inkább a realista módon ábrázolt. Különleges formájú és érdekes gyíkok kerültek előtérbe, mint a színváltozásáról híres kaméleon. A krokodilok leginkább a sárkányok között kaptak helyet. A mai címerek közül Jamaica címerében láthatunk krokodilt, és ez nem is csoda, hiszen a szigetországban is élnek ilyen állatok.

Heraldikai utazásunk utolsó állomásához érkezünk, a kígyókhöz, melyektől a tegnapi és a ma embere egyaránt retteg. A régiek elképzelése szerint a viperák anyjuk hasából bújnak ki, és ennek a jeletnek a képi ábrázolásával a címereken is találkozhatunk, mint pl. a Watson család 1580-ból származó oromdíszén. A kígyók címereken való megjelenítése természetesen Erdélyben és a mai Magyarországon is tért hódított. Ioan Piuoriu-Molnár címerében, valamint Áron És Ioan Budai-Deleanu emblémáján egyaránt megtalálhatók ezek a hüllők. A Garaiak címerállat szintén a kígyó volt. Két képviselőjük: Garai Miklós nádor, valamint fia, János a Zsigmond király által alapított Sárkány-lovagrendnek is tagja volt. Heves megye legrégebbi, 1563-as pecsétjén egy kígyót a csőrében tartó golyát láthatunk. Makó ré-

gi címerén két madáralak kíséretében láthatunk kígyót, míg Tokaj XVI. századi pecsétjén a bibliai rézkígyó szerepel.

A kígyó az európai mitológia szerint ősidők óta összefüggött a gyógyítással. A görögök szerint Aszklepiosz volt a

gyógyítás istene. Az ő római megfelelője volt Aesculapius, akinek az erdei sikló (*Elaphe longissima*) volt a jelképe. Éppen ezért a gyógyszerterek emblémájára is ez a sikló került. A mai címerekben is gyakran előfordulnak a kígyók. Ilyen az olasz Alfa Romeo autók jelvénye, ahol a kettéosztott mezőben egy, a sárkány és kígyó közti átmenetet képviselő hüllő látható. Elvértve ugyan, de a tudomány is fel tudta használni a heraldikát. Így született meg a nagy afrikai viperák nemzetségében a *Bitis heraldica* név is, bár a rendszertani átsorolások folyamán ma már nincs használatban, csak a múltban kutató számára szolgál kuriózumként. Egy igazi érdekesség a hazai rézsikló nevéhez fűződik. Ennek a kis kígyónak a fején ugyanis egy, az osztrák címerben megtalálható, kétféjű sashoz hasonlító rajzolat látható. Ez a kígyó innen kapta a még ma is használatos tudományos nevét: *Coronella austriaca*. ▼

